

Høringsuttalelse til Inntektsutvalgets NOU 2022: 14

Innledning

Denne høringsuttalen har som mål å svare ut innholdet i Inntektsutvalget sin NOU 2022:14, ledet av Ola Honningdal Grytten. Høringsuttalen er et resultat av samarbeid mellom lokallag spredt over store deler av landet.

Utvalget er tydelige på at økonomien i landbruket er vedvarende lav, og at bondens inntekter ikke er gode nok til å dekke både arbeid og kapital. Rapportens funn illustrerer med dette at dagens resultatmål (VEAK), som ikke hensyntar forrentning av kapitalen, er uegnet for å sikre den politiske bestillingen om en sterkere norsk selvforsyning av mat.

I denne høringsuttalen problematiseres påstander eller metodikk som vi vurderer som faglig svakt. Det viktigste har likevel vært å lete etter løsninger og muligheter som utvalgsrapporten åpner for. Rapporten vil bli brukt politisk. Spørsmålet er hvordan. Det er nå avgjørende at jordbruket selv viser til muligheter gitt i utvalgsrapporten om hvordan oppnå jamstilling basert på rette tall.

I konklusjonen tar vi for oss utfordringer med rapporten, hva rapporten er klar på, og hvilke punkter som er viktigst for jordbruket fremover.

Arbeidet med høringen har båret preg av å svare ut en omfattende rapport. Vi har involvert og søkt faglige råd fra flere hold. Vi takker for gjennomlesning og hilsen fra blant andre:

Andreas Lundegård, Tveit Regnskap, Ståle Espevik, HG Regnskap

Martin Svebestad, Jæren Rekneskapslag

«Vi har lest høringsuttalen og stiller oss bak oppsummering og hovedkonklusjon»

Involverte lokallag: Hustad bondelag, Molde bondelag, Skogn bondelag, Beitstad bondelag, Verdal bondelag, Lesja og Lesjaskog bondelag, Åsen bondelag, Olden bondelag, Bygland bondelag, Gjesdal bondelag, Lunde og Flåbygd bondelag, Fyresdal bondelag, Sandnes bondelag, Lom bondelag, Ørland bondelag, Torpa bondelag, Ytterøy bondelag, Ørsta bondelag, Inderøy bondelag, Ekne bondelag, Time Bondelag, Lånke bondelag

Innholdsfortegnelse

Innledning.....	1
Konklusjon	3
Oppsummering.....	4
Gjennomgang av rapportens temaer og kapitler	9
2.2.5 Forutsetninger for inntektsutvikling.....	9
Overproduksjon	9
Kap. 4. Inntektsmåling i jordbruket i Norge og andre land	9
Arbeidsforbruk pr enhet og effektivitet	9
Resultatet til norsk bonde vs. EU.	11
Kapittel 5. Teoretisk og empirisk grunnlag for vurdering av inntektsdannelse og insentiver til produksjon og investeringer	11
Kapittel 5.1. Overordnet om insentiver til investeringer og produksjon	12
Sveitsisk rapport, Mann 2015.....	13
Kapittel 5.3 Inntektsvariasjon og inntektsdannelse i jordbruket	14
I dette kapittelet ser en blant annet på utvikling av alder på bonden fra 2004 -2020.	14
Boks 5.2 side 83	15
Kapittel 6.3 Inntektsutvikling i et sektorregnskap.....	16
Kapittel 7. Vurdering av resultatmålet	17
Kapittel 7.2 Selvstendig næringsdrivende og arbeidstakere.....	18
7.4.1. Egenkapitalens alternativverdi.....	18
Fra Borgarting Lagmannsrett:.....	19
NVE-modellen og behovet for inndekning til kapital begrunnes som følgende av NVE:.....	20
Kapittel 7.5 Årsresultat før skatt/Vederlag til arbeid og egenkapital	21
Kapittel 9 Inntektsmuligheter, inntektsnivå og variasjon	21
Et finurlig regnestykke.....	21
Merverdiavgiftsloven og skatteloven	24
Kapittel 10 Samfunnsøkonomiske, markedsmessige og budsjettmessige konsekvenser.....	27
Generelt om bruk av tall i rapporten.....	28
Eksempelregnestykker på prinsipper som kan brukes i utregning av bondens faktiske arbeidsvederlag og kapitaldekning	29

Konklusjon

Utfordringer med rapporten:

- Hybridmodellen setter likhetstegn mellom måling av inntektsnivå og effektivitetsakkord uten å forklare det hverken akademisk eller med referanser.
- Årsresultat før skatt kan ikke brukes i sammenligning med andre grupper som ikke har kapitalbehov.
- Referansen til den sveitsiske studien: Mann 2015. Studien med intervju av 4 sveitsiske bønder kan ikke brukes til å forklare norsk landbruk.
- Påstand om bondens manglende vilje til å overskuddsmaksimere dokumenteres ikke, og ser bort fra kostnader med offentlig pålagte investeringer. Påstanden står i sterk kontrast til Berg økonomi sin studie om avskrivninger i landbruket.
- Gjennomgående blanding av målemetode. Inntekt pr bruk kan ikke sammenlignes med inntekt pr årsverk.
- Bort-seleksjon av 58% av norske gårdsbruk i beregningsgrunnlag. Rapporten måler ikke landbrukets samlede økonomi.
- Det beskrives usikkerhet rundt måling av bondens økonomiske risiko. Risikoen bonden har med bundet kapital er ikke synliggjort eller tallfestet.

Jordbruket bidrar med selvforsyning fra heltids- og deltidsbønder, og fra små og store bruk i hele landet. I rapporten beregnes deler av jordbrukets økonomi uten representasjon fra mindre bruk og deltidsbønder. Det er viktig å erkjenne at deltidsbonden også er en aktiv bonde.

Når konklusjonen til utvalget er at inntektene i jordbruket er vedvarende lave med manglende inndekning til både arbeid og kapital, er det avgjørende å finne løsninger på hvordan både arbeid og kapital kan beregnes og gis inndekning gjennom årlige jordbruksforhandlinger.

Hva er rapporten klar på:

- Lønnsomheten i jordbruket er vedvarende lav og gir ikke inndekning til både arbeid og kapital. Dagens målesystem (VAEK) fungerer ikke.
- Jord- og kvoteleie må både inntekts- og kostnadsføres for de aktive brukene i totalalkylen
- Timeantall pr årsverk kan ikke avgjøres basert på tidligere beskrivelser av levekårsfordeler.
- Egenkapitalen kan synliggjøres på makronivå gjennom totalkapitalen.

For å sikre fremtidens matproduksjon må det nye tallgrunnlaget gjøres i stand til å måle på nivå. Følgende punkter må tas inn:

- Det er avgjørende at alle matprodusenter/mottakere av produksjonstilskudd må være representert i medianen som viser næringens lønnsomhet.
- En forutsetning for å bruke hybridmodellen er at effektivitetsakkorden tas bort, og at alle bruk som mottar produksjonstilskudd er med i beregning av næringens vederlag til arbeid. Kapitalen må i tillegg spesifisere og forrentes.
- Alle som mottar produksjonstilskudd, må anses som aktive gårdbrukere i beregning av næringens lønnsomhet.
- Bonden trenger rammevilkår til inndekning av kapital for å forrente fremtidige investeringer, vedlikehold, og pålagte investeringer. VAEK hensyntar ikke dette og resultatmålet må erstattes med vederlag for arbeid i tillegg til kapital. Uten dette kan ikke jordbrukspolitiske målsetninger oppfylles.
- Staten anerkjenner at binding av kapital innebærer risiko (side 19 i denne uttalen). Vi viser blant annet til parallellen med NVE i forhold til bondens finansielle risiko.

Konklusjonen i rapporten om at det er for lav lønnsomhet til å forsvare både arbeid og kapital må følges opp med tiltak. Dette må gjøres i tråd med jordbrukets politiske bestilling, og gjeldende politikk med små og store bruk i hele landet. Hybridmodellen legger opp til å vedta fremfor å beregne lønnsomhet i jordbruket. Modellen kan derfor ikke brukes i nåværende form. Bredden av norsk jordbruk, også mindre deltidsbruk, må være representert i lønnsomhetskalkyler og måling av inntekt. All kapital, medregnet risiko, må ha inndekning. Rapporten etterlater et klart inntrykk av at investeringer i jordbruket ikke er rasjonelle. En titt på standarden i annet næringsliv forteller oss at bonden er underinvestert.

Oppsummering

Rapporten kan enklest oppsummeres som uferdig. Referansen til Mann 2015 underbygger etter vår forståelse ikke påstandene om at dårlig lønnsomhet i jordbruket skyldes bondens manglende overskuddsmaksimering. Man kan etter å ha lest rapporten spørre seg om bonden er en rasjonell næringsaktør, eller først og fremst motivert av andre ting. Det hadde vært fordelaktig med en

akademisk tilnærming til jordbruket som næring, alternativt en modell som viste hvorfor bonden skiller seg så betydelig ut. Utvalget veksler i rapporten mellom disse tilnærmingene og etterlater et inntrykk av at bonden ikke er en rasjonell næringsaktør og matprodusent.

Rapporten forklarer ikke hvorfor man på den ene siden anerkjenner at renter på lånt kapital gis inndekning, men samtidig anbefaler at egenkapitalen ikke dekkes inn. På samme måten som næringens samlede kostnad til gjeldsrenter fordeles tilbake til næringen, kan man se for seg at egenkapitalavkastning også fordeles.

Rapporten legger opp til å vedta fremfor å beregne inntekten:

Dagens resultatmål (VAEK), tar ikke inn hvilke kostnader bonden pådrar seg ved å utføre politiske målsetninger for jordbruket.

Rapporten, med sine referanser til avtaleinstituttet, etterlater et inntrykk av et system med en iboende urettferdighet for bønder som gruppe. Dette taler for at systemet og resultatmålet må endres. Alternativt må politiske ambisjoner for jordbruket endres.

Premisset om at samfunnsøkonomiske prinsipper er førende (side 66), betyr også at systemet ikke nødvendigvis er tiltenkt å finne rett inntektsnivå for bonden. Avtaleinstituttet er laget for å finne balansen mellom ønsket leveranse fra bonden og lavest mulig økonomisk ramme for jordbruket. Dette står i skarp kontrast til uttalte jordbrukspolitiske målsetninger generelt, og ordlyden i Hurdalsplattformen spesielt. Vi mener rapporten i større grad burde vært konsekvent i bruk av inntekt pr årsverk for å synliggjøre den økonomiske virkeligheten for bonden.

På side 120 oppfatter vi at påstanden om bondens manglende vilje til overskuddsmaksimering brukes til å selektene bort 58% av gårdsbrukene. Inntektsutvalgets rapport var ment å vurdere. Denne seleksjonen brukes i regnestykket om hvordan en kan regne ut median og lønnsomhet i jordbruket. Hybridmodellen som modellen kalles, mister i foreslått form sin troverdighet når Mann 2015 er det eneste faglige belegget vi finner for seleksjonen. Det er ellers verdt å merke seg at det i Mann 2015 kommer klart frem at de sveitsiske bøndene som har lav lønnsomhet, ikke skiller seg ut med lavere antall dekar enn gjennomsnittet i gruppa de representerer. Mann 2015 har altså ikke observert sammenhengene mellom lavt produksjonsvolum og svak økonomi som utvalgets rapport bruker studien til å finne belegg for. Hybridmodellen forutsetter videre en effektiviseringsakkord vi ikke finner belegg for i utvalgets mandat. Hybridmodellens selektering for å finne ulike medianer i beregningen,

kan skjerpe akkorden for bonden, og fjerner objektiviteten i rapportens konklusjon. Det er problematisk at rapporten viser til en modell, som alt etter hvilket utplukk eller brøk man velger, kan brukes til å vedta om bonden er jamstilt eller ikke, fremfor å bruke etablert økonomisk praksis for å regne det ut. Jordbruket har i senere år hatt en betydelig samlet produktivitetsvekst. Det kan virke urimelig at kostnader til denne produktivitetsveksten ikke er kartlagt før man foreslår å innføre en ny og strengere akkord. Det mangler også akademisk belegg for å sannsynliggjøre at foreslått modell vil fungere etter hensikten eller om den vil gi nødvendig forutsigbarhet for næringen.

Utvalget forklarer økende priser på jord- og melkekvoter, med at lønnsomheten er god eller kan økes. Marginalkostnader er forskjellige fra totalkostnader, og kontantstrøm er ikke det samme som lønnsomhet. Fordi endringer i jordbruket skjer over tiår, kan marginalkostnads-logikken påvirke trender i prissetting av melkekvoter og jord over lang tid. Dette kan skyldes både at maskiner blir dyrere, eller krav fra myndighetene; Et godt eksempel på dette, er at konvertering fra båsfjøs til løsdrift ofte krever en ny driftsbygning med melkerobot. Dette er en stor lovpålagt kapitalinvestering. Bonden står da overfor et valg om å legge om driften og potensielt miste arbeidsplassen, eller investere. De fleste melkeroboter har en kapasitet på opp mot 600 tusen liter. Dette er langt over melkekvote de fleste bønder disponerer. Dermed sitter bonden igjen med en fast kostnad på melkeroboter som er høy, men der marginalkostnaden for å produsere en ekstra liter melk er attraktiv. Da kan man være villig til å betale en høy pris for de begrensende innsatsfaktorene som er jord og melkekvote. Denne effekten vil sannsynligvis være mest uttalt blant bønder som er presset likviditetsmessig, og dermed villige til å verdsette marginal tidsbruk lavt. Høye priser på jord og melkekvote kan derfor brukes som forklaring på lav lønnsomhet i jordbruket. Det er liten tvil om at elementer av den samme logikken gjør seg gjeldende i store deler av jordbruket hvor man har innsatsmidler som «fixed asset», eller «sunk cost», og dermed er villig til å leie inn de begrensende innsatsfaktorene. At man på Jæren, som har kommet langt på omstilling til løsdrift, nå ser en utflating av, eller synkende priser på jord- og kvoteleie, viser at dette er et observert fenomen som utvalget ikke kan se bort fra. Særlig ikke når man legger disse observasjonene til grunn for sentrale konklusjoner i arbeidet.

Dersom premisset er at alle tilføringer av lønnsomhet i jordbruket fører til overproduksjon, har man valgt å se på teoretiske begrensinger. Det vil si at penger drysses ut jevnt ut over alle driftsformer, snarere enn den praktiske realiteten, hvor man bruker overføringene til å støtte de samfunnsmessige målene for jordbruket, utover produksjon og volum. Disse målene kan være støtte til mindre bruk, dyrevelferd, forsyningssikkerhet, landskapspleie, klima, hms, og velferdsordninger for bonden.

Leiekostnader i totalkalkylen:

For jord- og kvoteleie er utvalget tydelig på at denne kostnaden må både kostnads- og inntektsføres i en modifisert totalkalkyle. Leiekostnader for den aktive bonden er kapitalinntekter for den som leier ut. Konklusjonen om at kostnaden til jord- og kvoteleie må inntekts- og utgiftsføres, har som forutsetning at kapitalen i jordbruket har en alternativverdi. Det oppleves som inkonsekvent når denne erkjennelsen ikke ligger til grunn for resten av kapitalen i jordbruket. Samtidig tar utvalget til ordet for at bare kapitalverdien fra jord og kvote som eies av aktive bønder brukes videre i måling av jordbrukets kapitalbase. Dette virker som et fornuftig grep som rydder i næringens bokførte verdier, og tilrettelegger for krav om avkastning på gjenværende kapital.

Årsverksberegning for bonden:

Inntektsutvalget anbefaler å endre forståelsen av levekårsfordeler, eller ulemper, og utfordrer at jordbruket skal ha flere timer i et årsverk enn resten av samfunnet. Skiftarbeidere har som bonden tidvis lange dager, og har i tillegg ubekvem arbeidstid. For å finne et rettere antall timer som fanger opp bondens arbeidsdag, fremstår dette som et fornuftig sammenligningsgrunnlag i forhold til antall timer i et årsverk i jordbruket.

Samfunnsøkonomiske hensyn:

Samfunnsøkonomiske hensyn tolkes i rapporten som at den økonomiske rammen for jordbruket kan bestemmes av hvilken leveranse man ønsker fra næringen. At produksjonen så langt er opprettholdt, brukes som en forsterkning av dette poenget.

side 67:

«Den gjennomsnittlige lønnsomheten i jordbruket har alltid vært lav ut fra en alternativverdibetraktning. Likevel har produksjonen over tid vært høy og til dels økende, ofte på grensen til overproduksjon. Utviklingen det siste tiåret viser at arealene opprettholdes, prisene på jord- og melkekvote øker, investeringsviljen er høy og avgangen av gårdsbruk og arbeidskraft er historisk lav. På denne bakgrunnen er det et spørsmål om hvor mye lønnsomheten kan stimuleres uten at det rokker ved jordbrukspolitikkenes krevende balanse mellom bøndenes ønske om økt inntekt, markedsmessige hensyn og hensynet til effektiv ressursbruk og måloppnåelse»

Når Inntektsutvalget observerer at produksjonen er høy og opprettholdes, men bruker prissetting og investeringer som «bevis» på at lønnsomheten ikke kan forbedres uten overproduksjon, forenkler utvalget kompliserte mikroøkonomiske spørsmål til økonomiske floskler.

Utgangspunktet til Inntektsutvalget, selv om lav lønnsomhet anerkjennes, er at utvalget har latt være å ta inn over seg de faktum som tyder på at jordbruket er under økonomisk press som skader de politiske målene for jordbruket over tid.

- Det blir færre bønder. Vanlig økonomisk teori tilsier at det skyldes at lønnsomheten i bransjen er for lav. At den økonomiske responsen til lavere lønnsomhet er treg, skyldes at de fleste gårdsbruk legges ned gradvis. Først utleie, og så salg. Ofte skjer dette ved generasjonsskifte. En eldre bonde ser sannsynligvis mulighetsrommet til å skifte arbeidsplass som lite.
- Gjennomsnittsalderen til bonden stiger, og som vist i høringsuttalen under vurdering av rapportens kapittel 5, vil det om ti år være flere bønder over 65 enn under 45 år. Dette skyldes at yngre arbeidstakere finner det mindre attraktivt å gå inn i bransjen. Svak og usikker økonomi er en vanlig grunn til at rekrutteringen i en bransje svikter. Det har også konsekvenser for investeringene i jordbruket, da dette oftest er noe som gjennomføres av yngre bønder, underbygget av rapportens tabell om høy gjeldsgrad blant bønder under 45 år. Dette kan også gi et misvisende bilde av lønnsomheten i bransjen, da mange bønder sannsynligvis struper fremtidige kostnader og investeringer med tanke på fremtidig avvikling.
- Det blir flere deltidsbønder. For utvalget blir ikke dette sett som et problem, ettersom det setter bonden i stand til å opprettholde en akseptabel totalinntekt med jobb utenom. Samtidig peker rapporten på at disse bøndene ikke nødvendigvis driver for å overskuddsmaksimere. Det er naturlig å tro at det er en sammenheng mellom produktivitetsvekst slik rapporten måler, og overskuddsmaksimering. Det er rimelig å konkludere med at dette også vil ha konsekvenser for produktivitetsveksten i jordbruket over tid.

At produksjonen opprettholdes er ikke ensbetydende med at man i Norge fremover får det jordbruket man ønsker, uten å gå på kompromiss med målene satt om jamstilling, dyrevelferd, og en næring med ulik bruksstørrelse spredt over hele landet.

At arealene opprettholdes er neppe et bevis på at ikke lønnsomheten kan stimuleres til å dekke inn både arbeid og kapital. Jordloven gir klare føringer for at jorden skal drives.

Denne høringsuttalelsen tar videre for seg konkret hvorfor kapitalen trenger forrentning, hvordan staten praktiserer dette i andre sammenhenger, hva Stortinget har lagt av føringer gjennom vedtak i 2013, og hvordan staten har argumentert for rentesats til kapitalen i Borgarting lagmannsrett.

Gjennomgang av rapportens temaer og kapitler

2.2.5 Forutsetninger for inntektsutvikling

Overproduksjon

På side 31 står det at:

«I jordbruksoppgjøret 1982 ble det slått fast at kostnader ved overproduksjon normalt skal dekkes av næringen selv».

En styrket bondeøkonomi som er en av hovedpunktene Hurdalsplattformen, forutsetter flere verktøy for å unngå overproduksjon. Grytten problematiserer selv dette med å vise til hva som skjedde etter forrige opptrappingsvedtak på 70 tallet. Næringen må selv ta ansvar for å presentere mulig tiltak for tidlig regulering for å unngå overproduksjon. Dagens praksis er å reagere i etterkant, når kostnaden allerede er et faktum. Fra politisk hold er det gjort få grep på produksjonsregulering. Overproduksjon kan derfor ikke lastes jordbruket alene. Likevel bør næringen nå selv på banen med forslag til tiltak og nye reguleringsformer. Dette må ligge som et bakteppe for videre arbeid med økonomisk jamstilling.

Kap. 4. Inntektsmåling i jordbruket i Norge og andre land

Arbeidsforbruk pr enhet og effektivitet

Kapittel 4.2. Det vises til stor spredning av arbeidsforbruk pr enhet (pr dyr eller daa jord for ulike produksjoner. Kapittelet avsluttes med:

«Denne spredningen må antas å være en indikasjon på at tilpasning av arbeidsinnsats gjøres ut fra andre prioriteringer enn krav til et visst arbeidsvederlag per time».

En like sannsynlig forklaring kan være at ulikt arbeidsforbruk skyldes ulik arrondering og ulik grad av mekanisering. Resonnementet til Inntektsutvalget ville bare gi mening dersom økonomien i næringen var sterk nok til å forsvare avkastning til både arbeid og kapital. Dette konkluderes det med i rapporten at økonomien ikke er god nok til å klare. Altså finnes det et etterslep på investeringer som gjør at graden av effektivisering kan variere betydelig. Bonden vektlegger derfor ikke bare i ulik grad å prioritere arbeidsvederlag, men må forholde seg til kostnaden kapitalen har når mekanisering erstatter arbeidstimer. Når kapitalen i dagens system ikke synliggjøres eller tillegges en kostnad (uteblitt inntekt) så er resonnementet feil. Bonden er med dagens system tvunget til å vektlegge totaløkonomien og gjeldsbetjening fremfor timer. Variasjon i antall arbeidstimer kan derfor sies å være et resultat av ulik mekanisering og ulik implementering av nye krav. Man kan se for seg at denne variasjonen langt på vei utlignes dersom kapitaltilgangen eller økonomien styrkes nok til å gjennomføre nødvendig og arbeidsbesparende mekanisering. For å måle jordbrukets mulighet for omstilling, må kostnaden som omstillinger forutsetter defineres og gis inndekning gjennom at kapitalen i jordbruket skilles ut og gis avkastning.

Det står videre:

«En viktig grunn til bruk av resultatmålet «Vederlag til arbeid og egenkapital» i jordbruksforhandlingene, er at det er behov for å ta hensyn til renteutgiftene som jordbruket må betale for den lånte kapitalen, når inntektsutviklingen i jordbruket skal sammenlignes med inntektsutviklingen for andre grupper. I «Vederlag til arbeid og egenkapital» er realrente på lånt kapital trukket fra, sammenlignet med «Vederlag til arbeid og kapital». At det er realrente som brukes og ikke nominell rente, skyldes at forskjellen mellom nominell rente og realrente implisitt er kompensert ved at kapitalslitet er beregnet inflasjonsjustert, også for den kapitalen som er lånefinansiert».

Her velger vi å vise til Grytten sine uttalelser i Jordbrukspodden:

«En kan oppskrive bokførte verdier tilsvarende Kpi, og samtidig beholde kostnadsføring av nominelle renter.» Dette bør ifølge Grytten følges opp i budsjettforhandlinger. Argumentet om å beholde dagens målemetode (VAEK) for å ivareta renteutgiftene til jordbruket kan derfor utfordres. Han peker videre på at det er opp til jordbruket selv og faglagene å forhandle inn dette. Vi synes denne avklaringen er nyttig og viser til NVE-modellen som rettesnor for videre arbeid. Vi synes også det er avklarende at Grytten er tydelig i

Jordbrukspodden på at NVE-modellen kan brukes i jordbruket med nødvendige tilpassinger.

Resultatet til norsk bonde vs. EU.

Rapporten tar for seg dette uten referanser til mandatet, og estimerer hvordan vi ligger an sammenlignet med EU:

«Inntektsnivå per time for familiens arbeid i jordbruket (indicator B) i EU sammenlignet med gjennomsnittlig lønnsnivå for alle ansatte lå i 2019 på 46,1 prosent. Sammenligning mellom de enkelte land er vist i figur 4.9. Det utarbeides ikke tilsvarende offisielle tall for Norge. Med en tilnærmet tilsvarende beregning blir resultat 60 prosent for Norge for 2020 (202 kroner for familiens arbeid i jordbruket mot 336 kroner i gjennomsnittlig timelønn). Beregningen har tatt utgangspunkt i totalkalkylens registrerte regnskap for 2020, vederlag til arbeid og kapital fratrasket et anslag på kostnad til leie av jord og melkekvote på henholdsvis 760 millioner kroner og 75 millioner kroner og et anslag på kostnad til leid hjelp på 4,4 milliarder kroner. I tillegg pekes det på at en i EU ser på husholdningens samlede inntekt sett opp mot husholdningsinntekt for andre næringsdrivende»

Oppsummeringen over viser et betydelig etterslep i økonomien til den norske bonden sett opp mot gjennomsnittlig lønnsnivå i Norge. Som man ser av teksten, måles lønnsomheten til jordbruket i EU opp mot andre næringsdrivende. Gjennomsnittlig inntekt for norske næringsdrivende ligger vesentlig høyere enn gjennomsnittlig lønn for befolkningen ellers, spesielt dersom jordbruket trekkes ut av gruppa. Rapportens vurdering av 336 kroner som sammenligningsgrunnlag konkretiserer målepunktet for politiske vedtak om jamstilling. 336 kroner som målepunkt for arbeidsvederlag fremstår som nøkternt i internasjonal sammenheng.

Kapittel 5. Teoretisk og empirisk grunnlag for vurdering av inntektsdannelse og insentiver til produksjon og investeringer

Utdrag fra rapporten:

«Sosiale hensyn var lenge en viktig begrunnelse for et inntektsmål i landbrukspolitikken, men er det ikke lenger. I et samfunnsøkonomisk

perspektiv er inntekt ikke primært et mål i seg selv, men et virkemiddel for å opprettholde et tilstrekkelig nivå på jordbruksproduksjonen for å ivareta de overordnede målene knyttet til jordbrukets positive eksterne effekter og bidrag til kollektive goder som matsikkerhet og bosetting over hele landet. For å maksimere den samlede velferden i samfunnet er en viktig betingelse at måloppnåelse på alle politikkområder skjer med minst mulig ressursinnsats»

Vi viser til Hurdalsplattformen: «Leggje fram ein forpliktande og tidfesta plan for å tette inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. Opptrappinga skal skje i samarbeid med partane i jordbruksavtalen og baserast på nytt talgrunnlag.» Samt: «Sikre riktig talgrunnlag for jordbruksoppgjeret, irekna å måle inntektsnivået og ikkje berre inntektsutviklinga. Arbeidet som er sett i gang for å greie ut dette, skal vidareførast.»

I resonnementet som vektlegges i rapporten, omdefineres inntektsmålet til et virkemiddel. Da fravikes prinsippet om måling av inntekt på nivå, og jamstilling for den jobben som politikerne bestiller bonden til å utføre.

Kapittel 5.1. Overordnet om insentiver til investeringer og produksjon

Fra rapporten:

«Utviklingen det siste tiåret viser at arealene opprettholdes, prisene på jord- og melkekvoter øker, investeringsviljen er høy og avgangen av gårdsbruk og arbeidskraft er historisk lav. På denne bakgrunnen er det et spørsmål om hvor mye lønnsomheten kan stimuleres uten at det rokker ved jordbrukspolitikkenes krevende balanse mellom bøndenes ønske om økt inntekt, markedsmessige hensyn og hensynet til effektiv ressursbruk og måloppnåelse. Dette drøftes nærmere i kapittel 10»

Vi viser til kapittel 5.9 hvor det står:

«Jordbrukshusholdningene har vesentlig høyere gjeld enn andre yrkestilknyttede husholdninger, og de har også hatt høyere gjeldsvekst i perioden»

Arealene opprettholdes samtidig som antall bønder reduseres for hvert år. Fra utvikling i gjeldsgraden, som det vises til, kan man konkludere med at den fortløpende produktivitetsutviklingen som må forekomme for at arealene skal være konstante, koster penger og binder kapital. Vi mener at det er avgjørende at kapitalen dekkes inn for å sikre et fremtidsrettet jordbruk, og mener at

rapportens funn taler for regjeringens uttalte målsetninger om rett tallgrunnlag som grunnlag for måling av inntjening i jordbruket.

Vi leser av rapporten at premisset om samfunnsøkonomiske hensyn er førende, men reagerer på rekkefølge og nødvendig objektivitet. For å finne et nivå må man først foreta korrekte utregninger med bruk av etablert kunnskap og praksis, deretter kan eventuelle funn vurderes samfunnsøkonomisk. Man kan ikke, som rapporten synes å gjøre, bruke motsatt rekkefølge, med det resultat at viktigheten av nødvendige utregninger og konklusjoner uteblir av samfunnsøkonomiske hensyn. Rapporten beskriver bondens subjektive ønske om økt inntekt som en faktor i arbeidet med å belyse den faktiske lønnsomheten for næringa. Vi mener dette forskyver forståelsen av mandatet, som er å foreta en objektiv vurdering basert på metode og matematikk. Når det gjelder sporet som løftes om potensiell overproduksjon, forutsettes det at næringen selv, i samråd med aktuelle myndigheter, så fort som mulig blir enige om bedre fremtidige reguleringsmetoder. Vi viser til Hurdalsplattformen som sier:

«Sikre importvernet for norsk jordbruk, blant anna gjennom val mellom prosent- og kronetoll, og sørgje for at importvernet ikkje blir svekka, når ein inngår nye handelsavtaler.» Samt: «Greie ut nye og sterkare verkemiddel for marknadsregulering»

[Sveitsisk rapport, Mann 2015](#)

På side 67 finner vi en referanse til en sveitsisk rapport, Mann 2015, hvor utvalget mener å finne belegg for å hevde at bonden velger å ikke overskuddsmaksimere. Det finnes ikke øvrige referanser til denne påstanden.

På første side i Mann 2015 finner vi:

“This paper proceeds from the premise that five per cent of Swiss farms currently generate a financial loss. On average, this group of farms realizes a fairly high off-farm income. Challenging the notion of a ‘fair’ or ‘adequate’ agricultural income, we tackle the question of whether aiming to achieve the combination of negative farm income plus adequate off-farm income can be a rational strategy.” [] “it primarily confirms the premise that negative farm income can be a rational strategy if combined with profitable off-farm work.”

Under metode på side 3 i Mann 2015:

«Because negative farm incomes are a very sensitive topic, and one about which little is actually known, a qualitative approach was chosen. Four farms were selected, and farmers were interviewed based on the following three criteria»

Her beskrives først lav lønnsomhet på gårdsbruket som en valgt strategi. Deretter beskrives et stigma rundt lav lønnsomhet som er sterkt nok til at man videre må velge en kvalitativ fremfor en kvantitativ tilnærming, hvor bare 4 intervjuobjekter er tilgjengelige. Det er vanskelig å forstå hvordan forfatterne bak studiet forklarer denne selvmotsigelsen. Studien ender ikke opp med å forklare årsaken til lav lønnsomhet i norsk jordbruk.

På side 2 i studien står følgende:

«Whereas the average farm size in the lowest quartile was 16 ha, and thus 4 ha below the national average, the average size of farms with a negative labour income was also 16 ha, meaning that the negative agricultural income was not associated with missing economies of scale».

Den sveitsiske rapporten konkluderer med at det ikke finnes en sammenheng mellom areal og økonomisk resultat. I kapittel 9 i utvalgets rapport gjøres et utplukk basert på motsatt logikk.

Det svekker utvalget sin rapport at denne studien er tatt inn til å forklare noe den i liten grad belyser. Man bør i vurdering av utvalget sin rapport se bort fra elementer i hybridmodellen når det i kapittel 9 foretas en sterk seleksjon av norske gårdsbruk i måling av økonomien i norsk jordbruk som helhet.

Skattetall viser lave inntekter. Allikevel er det ikke gjort noen beregning av avskrivningsnivåene i skatteregnskapene. Berg økonomi har vist at avskrivningsnivåene er lave. Hvorfor har ikke utvalget gjort en analyse på dette? Er det slik at mange avstår fra å ta avskrivninger for å få ei «minimumsinntekt»?

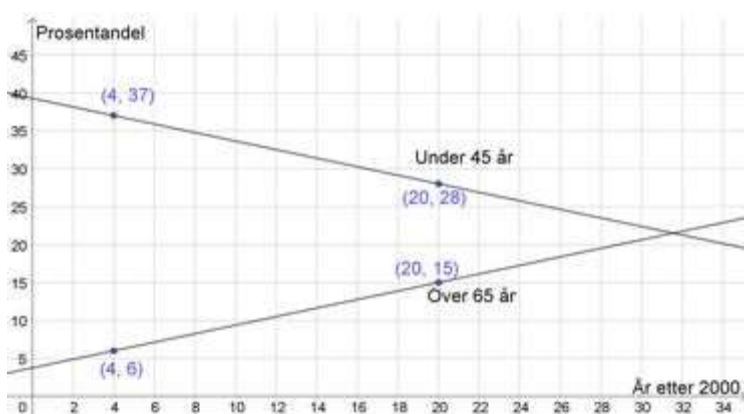
Bergs økonomis undersøkelse om lave avskrivningsnivåer viser at påstanden om at mange foretak ikke optimaliserer et økonomisk resultat ikke stemmer.

Kapittel 5.3 Inntektsvariasjon og inntektsdannelse i jordbruket

I dette kapittelet ser en blant annet på utvikling av alder på bonden fra 2004 - 2020.

Rapporten viser at mellom 2004 og 2020 falt andelen bønder under 45 år fra 37 til 28 prosent, mens andelen bønder over 65 år økte fra 6 til 15 prosent. Hvordan ser bildet ut dersom man fremskriver trenden? Setter man opp historisk avgang (siste 16 år) fra de over 65 år med manglende rekruttering fra de under 45 år, vil den siste norske bonden slukke lyset om 88 år. Da har man ikke hensyntatt eventuell akselerering i utvikling siste åra.

Ved å legge en lineær framskriving til grunn kan man også konstatere at det vil det være like mange bønder over 65 år, som under 45 år om 10 år. Tidligere omtale av utvikling på gjeldsgrad blant de yngste bøndene som representerer framtidens matprodusenter, samt rapportens konklusjon om lav lønnsomhet og manglende inndekning til kapitalen og arbeidsvederlag, forteller om et landbruk som om få år ikke er i stand til å ivareta somfunnsoppdraget med blant annet krav om økt selvforsyning av mat basert på norske ressurser. Samfunnsøkonomiske hensyn og vedtak om økt selvforsyning taler for en sterk satsing på jordbruket framover.

Boks 5.2 side 83

«Samlet yrkesinntekt for heltidsbønder (definert som bønder med over 80 prosent av bruttoinntekten fra jordbruk) er høyere enn gjennomsnittet for alle bønder og for andre grupper i 2020»

Man kan anta at man i denne gruppa har økt mekanisering. Hvor mye egenkapital står da uten forrentning i denne gruppen, og hvilke kostnader har disse bøndene som ikke kommer frem? Forteller funnene noe om underliggende økonomi, investeringsforløp, kapital uten forrentning mm? Manglende årsaksforhold gjør at man må lese disse tallene med en viss skepsis.

I tillegg er det problematisk at man i denne fremstillingen bruker gårdsbrukenes totale økonomi. Hvor mange timer som skal gis inndekning med inntekt forklares ikke. Lønnsomhet vurderes uten å forklare hvilken arbeidsmengde som skal ha arbeidsvederlag.

Kapittel 6.3 Inntektsutvikling i et sektorregnskap

Fra rapporten:

«Jordbruket endrer seg over tid, sammensetningen av produksjoner og bruksstørrelser endrer seg. Totalkalkylen fanger kontinuerlig opp gjennomsnittlige effekter av produktivitetsutvikling, strukturendringer og sammensetning mellom produksjoner»

Det er tidligere i rapporten beskrevet at lønnsomheten er svak. Hvor svak økonomien er, kan ikke fanges opp uten å ta inn hvilke endringer næringen har gjennomgått, eller hvilke endringer i kostnadsbildet som har forekommet siden metoden i Totalkalkylen ble definert på 90 tallet. For jordbruket kjennetegnes perioden med den største produktivitsveksten i fastlands Norge, uten at kostnadene som følger er kartlagt. Deler av konsekvensene, som økt gjeld og lav inntekt, er beskrevet. Det fremstår tydelig at Totalkalkylen mangler verktøy for å måle full virkning eller bakenforliggende årsak, for eksempel færre bønder pr samlet areal eller dyretall. Rapporten er inne på konsekvensen gjennom å vise til stadig dårligere rekruttering, en aldrende bondestand og økt gjeldsgrad blant yngre bønder. Økt relativ og faktisk gjeldsgrad blant de yngste bøndene kan forklares med at denne gruppen er de som driver produktivitsveksten. Vi vet at utviklingen i jordbruket kjennetegnes ved at man bytter arbeid mot mekanisering og kapitalbinding. Når kostnaden med dette byttet ikke kommer frem i Totalkalkylen, påstår vi at rapportens konklusjon om at Totalkalkylen fanger opp kontinuerlige og gjennomsnittlige effekter av produktivitsutvikling er feil.

Videre står det:

«Gjennomsnittet vil også bli påvirket hvis de som slutter har lavere eller høyere inntekt enn de som er igjen. Sammensetningseffektene gjør at produksjon og arealbruk på gårdsbruk som går ut av drift i stor grad overtas på marginen hos gjenværende bruk, med mulig høyere bidrag til inntekten i sektoren»

Dette er feil. Mekanisering koster penger og binder kapital. Igjen forutsetter resonnementet, uten faglig forankring, at deler av kapitalen i jordbruket er

gratis. Det kan også se ut til å bli vanligere at areal fra gårdsbruk som går ut av drift ikke overtas av gjenværende bruk. Eksempler på dette ser vi i Agderfylkene, Trysil, og Engerdal.

På slutten av avsnittet står det:

«Sammensetningseffekter bidrar til at enkeltbrukere ikke kjenner seg igjen. Over tid er det imidlertid ikke et formålstjenlig alternativ å beregne inntektsutviklingen basert på en fast sammensetning som eliminerer produktivitetseffekter av strukturendringer i et sektorregnskap»

Man bør heller sikte på å finne en troverdig beregningsmetode som bønder som næringsdrivende kjenner seg igjen i, fremfor tall man ikke kjenner seg igjen i. Rett metode har bare verdi med rette tall. At man så langt har valgt å ikke måle kostnaden med effektivisering, betyr ikke at kostnaden ikke er reell.

Kapittel 7. Vurdering av resultatmålet

Det vises til Alstad-utvalget sin rapport som beskriver et komplisert system med modellbruk før 1991, og at alternativet var å gå over på å måle utvikling sett opp mot samfunnet ellers. De fleste løsdriftsfjøs er bygget i perioden etter Alstad-utvalget la frem sin rapport. Samtlige melkeroboter, og brorparten av større maskiner og utstyr er kjøpt inn etter dette. Resultatet har vært en betydelig effektivisering siden 1991. Rapporten etterlater et inntrykk av at måling på nivå som kom etterpå var bedre, selv om denne modellen mangler verktøy for å fange opp følgene av utviklingen i perioden. Måling på utvikling blir mer feil for hvert år som går i takt med faktisk og ønsket utvikling. Bonden må stille med stadig mer kapital for å gå på jobb, mens vanlige lønnstakere slipper dette. Dette fanger ikke måling av utvikling opp. Vi viser til rapporten fra Riksrevisjonen, ved Jørgen Kosmo i 2009 hvor det i kapittel 4, riksrevisjonens bemerkning står:

«Etter Riksrevisjonens vurdering kan det reises spørsmål om hvorvidt departementet har et godt nok system for å sikre at landbruksforvaltningen blir styrt i tråd med Stortingets vedtak og for utsetninger på en effektiv måte»

Det står også:

«Det kan etter Riksrevisjonens vurdering stilles spørsmål ved om departementet gjennom sin styring i tilstrekkelig grad klargjør

ambisjonsnivået og nødvendige prioriteringer i lys av de overordnede målene som er satt for sektoren»

Videre står det:

«Det er til dels en uklar kobling mellom resultatene som presenteres og de overordnede målene»

Nå har Stortinget og regjeringen satt målene, økt selvforsyning og jamstilling på rett tallgrunnlag, noe som vil svare på kritikken av dagens system og målemetode.

Kapittel 7.2 Selvstendig næringsdrivende og arbeidstakere

Fra rapporten:

«Historien har vist at å tallfeste forskjeller i levkår mellom bønder og arbeidstakere er svært krevende. Slike vurderinger må i stor grad baseres på usikkert skjønn av forhold som varierer mye både internt i jordbruksbefolkningen og i befolkningen ellers. *Utvalget* mener at levkårsforhold ikke bør inngå i en tallfestet inntektssammenlikning»

Her støtter vi konklusjonen i rapporten fullt ut. Ved å se bort fra levkårsfordeler, åpner man for en diskusjon om hvilken gruppe jordbruket skal sammenligne seg med i definisjonen av antall timer i et årsverk. Jordbruket er kjennetegnet av delt eller sammenhengende lang arbeidsdag. Arbeidet bærer preg av heltidsansvar for levende dyr. Vi mener derfor den mest sammenlignbare gruppen når det gjelder arbeidstid, er skiftarbeidere med et årsverk på 1568 timer.

7.4.1. Egenkapitalens alternativverdi

Rapporten tar inn at det ikke er mulig å skille mellom vederlag til arbeid og kapital. For å kunne gjennomføre fremtidige investeringer er det likevel avgjørende at økonomien samlet sett forsvaret begge deler, og at lønnsomheten må være god nok til å gi internforrentning. I fastsettelsen av rammen for jordbruket, bør man lytte til rapporten som sier at det er interessant å belyse kapitalen analytisk på makronivå. Dette gir i sin tur et verktøy til fordeling.

Alt næringsliv med en viss kapitalbinding trenger å finne inndekning for kapitalen. Dersom kapitalen ikke gis inndekning, vil investeringer i jordbruket

på sikt velges bort. Spesielt problematisk blir det når mange av investeringene er påtvungne investeringer som følge av offentlige krav.

I Petter Olsen Dommen fra Borgarting Lagmannsrett finnes en konkretisering av hva som må oppfattes som gjeldende praksis i spørsmålet om krav til avkastning på egenkapitalen.

Fra Borgarting Lagmannsrett:

«Staten har anført at en aktivitet ikke kan anses å utgjøre «næring» i merverdiavgiftslovens forstand hvis driftsopplegget ikke kan generere avkastning. Staten har videre anført at penger har en kostnad, og at både skatte- og merverdiavgiftsreglene skal være nøytrale med tanke på finansiering og ikke påvirke transaksjonsstrømmer. Staten har vist til at ved helt eller delvis gjeldsfinansiert aktivitet må inntektene dekke faktiske eller estimerte rentekostnader. Dersom avkastning på egenkapital ikke kreves, vil lønnsomhetskalkyler og overskuddsprognoser variere betydelige ut fra finansieringsform, og registreringsplikten i Merverdiavgifts registeret vil også være avhengig av hvordan en aktivitet er finansiert. Ved helt eller delvis egenkapitalfinansiert aktivitet må derfor inntektssiden etter statens syn dekke en rimelig avkastning, som også hensyntar risiko».

I dommen viser staten i sin argumentasjon til Verdsettelsesgruppen i skatteetaten av 22. oktober 2021:

-Videre i rapporten forklares det at et avkastningskrav i utgangspunktet er bygget opp av to komponenter; risikofri rente og en markedspremie.

«Slik lagmannsretten forstår det fastsettes normalt risikofri rente tilsvarende renten på tiårig statsobligasjon, i dag om lag 1,6 prosent, mens markedspremien skal reflektere den avkastningen som forventes ved andre og mer risikable investeringer. I Norge har markedspremien etter det opplyste lenge ligget på 5 prosent».

Vi har i tillegg en etablert praksis og metodikk for fastsettelse av egenkapitalverdien gjennom NVE-modellen, vedtatt i stortinget i 2013. Her konkretiseres essensen av innholdet i Petter Olsen dommen. På samme måten som i jordbruket, har man her et fritt kostnadsbilde, men en låst og fremforhandlet inntektsramme. Konsesjonsregelverket som omtaler dette er til forveksling lik regelverket for jordbruket. I rundskriv M-3/2002 som styrer konsesjonspriser for eiendom og jord i jordbruket, står det at prisen skal gjøre at gården kan drives med «rimelig avkastning». Det er den nøyaktig samme

formuleringen NVE bruker når de setter inntektsrammen til nettselskapene som driver strømnettet i Norge.

NVE-modellen og behovet for inndekning til kapital begrunnes som følgende av NVE:

“HVORFOR SKAL NETTSELKAPENES INNTEKT OGSÅ DEKKE AVKASTNING?

De fleste som binder opp pengene sine i en investering, forventer at investeringen skal være lønnsom og gi dem en form for avkastning. Det finnes ulike investeringsobjekter, blant annet eiendom, infrastruktur, aksjer eller andre Nr. 1 /2021(Oppdatert 1 4.1 2.21) RME FAKTA NR. 1/2021 (OPPDATERT 14.12.21) 2 verdipapirer. For nettselskaper snakker vi først og fremst om investeringer i kostbare nettanlegg, som blant annet transformatorer, strømlinjer og -kabler. Forutsatt at nettselskapet driver effektivt, tjener de inn investeringene gjennom nettleien i løpet av 30-50 år. Nettleien er altså etterskuddsvis betaling for tidligere investeringer, og ikke forskuddsbetaling for fremtidige investeringer. Gjennom den økonomiske reguleringen bestemmer vi nettselskapenes inntekter og avkastning over tid. Avkastningen skal dekke renter på lån og avkastning på egenkapital. Egenkapitalavkastningen blir til overskudd i regnskapet. Avkastningen¹ må stå i stil med den risikoen som nettselskapene står ovenfor. Hvis den forventede avkastningen er for lav, vil få ønske å investere i nettvirksomhet, og vi vil kunne få færre investeringer i strømnettet enn det som trengs. Hvis den forventede avkastningen derimot er for høy, vil mange ønske å investere i nettvirksomhet, og vi vil kunne få mer investeringer i strømnettet enn det som trengs. Vi legger også til at ikke alle nettselskaper nødvendigvis er profittmaksimerende. Et eksempel er nettselskaper organisert i samvirkelag (SA), hvor selskapet i praksis er eid av nettkundene. Med en slik organisering, kan hensynet til en lavere nettleie veie tyngre enn ønsket om et høyt overskudd i selskapet. Og inntektsreguleringen er ikke til hinder for at nettselskapene kan hente inn en lavere nettleie enn hva de har anledning til».

Se lenke: [3425688 \(nve.no\)](https://3425688.nve.no)

Både jordbruket og nettselskapene utfører statlig subsidierte og samfunnskritiske oppdrag. Nettselskapene leverer infrastruktur for strøm, mens jordbruket leverer mat. Tilnærmingen stortinget i 2013 vedtok for

nettselskapene, representerer en regulert oppside, ikke en garanti. De samme mekanismene brukes til å regulere for god lønnsomhet. Modellen er derfor egnet til å gi en økonomisk oppside, også dersom brukt for jordbruket, samtidig som det finnes statlig regulering i forhold til overlønnsomhet.

Rentenivået som det vises til, reflekterer i størrelse omtrent det en finner i Petter Olsen dommen. Vi merker oss at staten er konsekvent i bruk av metode og rentesats i beregning av kapitalavkastning.

Kapittel 7.5 Årsresultat før skatt/Vederlag til arbeid og egenkapital

Her vises det konkret til hvordan kapitalen kan skilles fra arbeidsvederlag.

Det konkretiseres også at jordbruksproduksjonen ikke gir avkastning til begge deler. Det konstateres manglende inntjening til kapital, og det vises hvordan dette kan rettes opp.

Metoden som trekkes fram bør vurderes og måles opp mot etablerte systemer for hvilken avkastning næringen må forvente. Vi viser til stortingsvedtak fra 2013 om NVE-modellen for hvordan man konkret kan løse dette. Overordnet støtter vi rapportens retning om å finne en metode for å skille vederlag til arbeid og kapital, og anbefaler i konkretiseringen av dette å støtte seg på etablert og omforent metode. Mens nettselskapene har krav til akkord i bruk av referanseselskaper, kan man i landbruket bruke referansebruk. Modellen trenger å tilpasses jordbruket på beste måte, men muligheter for gode nok rammevilkår til å forsvare en god total kapitalavkastning bør på samme måte ligge til grunn for jordbruket som for nettselskapene. Det er også verdt å merke seg at Grytten, i intervju på Jordbrukspodden, bekrefter at modellen egner seg for jordbruket, forutsatt nødvendige tilpassinger.

Kapittel 9 Inntektsmuligheter, inntektsnivå og variasjon

I rapporten brukes median til å regne ut et forslag til lønnsomhet og nivået for jordbruket. Denne metoden har høstet mye kritikk da utregnede alternativer for nivå i praksis er en skjerping av bondens akkord.

I intervju har Grytten gjentatte ganger forsvart metoden som et gode for landbruket.

Et finurlig regnestykke

Fremgangsmåten i utregningen forsvares med at man fra næringen selv vil ha fokus på den aktive bonden. I utregningene av bondens faktiske økonomi lager Inntektsutvalget først en median hvor man utelater de med færre enn 400 daa korn, 31 amme-kyr, og 76 sauer. Gjennomsnittet i Norge er ca. 250 daa korn, 20 amme-kyr og 88 sauer. Begrunnelsen for dette utplukket gis på side 120, hvor man beskriver de brukene med lave eller negative næringsinntekter som i varierende grad yrkesmessig drevne bruk. Vi viser til vurderinger av kapittel 5; Mann 2015. Konsekvensen av dette er at man ender opp med en median som er høyere enn dersom hele jordbruket var representert. Så lages en ny median hvor det ikke gjøres det samme utplukket. Medianen i dette andre regnestykket blir da lavere. Bestedelen, for eksempel beste femtedel i sistnevnte regnestykke, foreslås brukt som nivå i måling av utvikling. Siden man i dette andre regnestykket ikke har gjort det samme utplukket av de med lavest produksjon, blir forskjellen mellom den beste sammenligningsgruppen i det ene regnestykket og medianen i det andre regnestykket, mindre enn dersom man hadde gjort det samme utplukket i begge regnestykkene. Dette er viktig siden man i rapporten viser til hva bonden burde tjent, fremfor hva man faktisk tjener. Med å gjøre utplukket i det første regnestykket, og dermed oppnå et mindre sprang mellom de to medianene, så beskrives spranget til hva vi burde tjent som mindre enn ellers. Det legges altså først til grunn et effektiviseringspremiss, før man sukrer pillene med å tone ned effekten av dette. Denne finessen er årsaken til at Grytten gjentatte ganger har forsvart det som fordelaktig for bøndene at man stryker 58% av foretakene i utregning av nivå. Premisset er altså at man som del av beskrivelsen av inntektsnivå, forutsetter en ny akkord for fremtidig effektivisering og produktivitetsutvikling, fremfor å objektivt måle nivået for den faktiske lønnsomheten. Landbruket bør merke seg at dersom man tar inn dette tankesettet, så kan man politisk eller administrativt fortløpende fatte vedtak om hvilken brøk man skal bruke som mål for hvor god bonden bør være. Metoden kan dermed misbrukes for å definere bonden som allerede jamstilt, inkludert kapital, alt etter hvilken brøk som brukes, og uten å gjøre totalrammen for landbruket større. Man legger opp til et system som er en lek med tall, der inntektsnivået vedtas fremfor utregnes, og man velger sammenligningsgrupper for å komme fram til det nivået man ønsker å presentere. Dette tankesettet må utfordres sterkt. Videre argumenteres det ikke overbevisende for hvorfor Inntektsutvalget tolker mandatet i retning av å tilrettelegge for politiske vedtak om faktisk inntektsnivå, eller krav til utvikling, fremfor objektivt å måle inntekt ved bruk av skatteregnskap, etablert økonomisk teori, og praksis. Langt på vei er kapittelet forurenset av politiske føringer fremfor faglige vurderinger eller empiri. Rapporten fremstår som uferdig, der man ønsker å bruke norsk jordbruk som

et laboratorium for økonomisk teori uten å vise til verktøy for å evaluere forsøket. Det finnes heller ingen foreslåtte mekanismer for å fange opp konsekvenser dersom forsøket feiler.

Vi savner en faglig begrunnelse for hvordan man kan sette så harde aktivitetskrav for å bli representant for helheten i næringa, og savner henvisninger til statens argumentasjon i rettskraftige dommer eller etablert praksis, som tilsier utplukk og seleksjon.

Median av et skatteuttrekk for å beskrive nivået av lønnsomhet i næringa er fornuftig, men det bør ligge til grunn velbegrunnede kriterier for utplukk og representasjon.

En start kan være å vise til vilkår for konsesjon, og vilkår for å søke produksjonstilskudd, for å finne myndighetenes definisjon av krav til aktivitet. Vi viser til etablert praksis hvor man siler hvem som er berettiget produksjonstilskudd basert på bunnfradraget på 6000 kroner.

Silingen i rapporten fører til at inntekten i jordbruket fremstår høyere enn det som er reelt. For å gjøre silingen riktig, burde utvalget sett på medianen for alle bruk med driveplikt som kommer over minstefradraget på 6000 kroner for produksjonstilskudd. Videre bør man oppfylle dagens dyrevelferds- og miljøkrav.

Fra rapportens kapittel 6.1.3:

«grunnlagsmaterialet for jordbruksforhandlingene, jf. kapittel 2.2.4. Grunnlaget er i hovedsak de som har rett på produksjonstilskudd, med et tillegg for enheter av et visst omfang som ikke mottar produksjonstilskudd»

Driveplikt er i denne sammenhengen vesentlig, ettersom bonden med denne plikten ikke har lov til å velge bort den minst lønnsomme delen av driften. I annet næringsliv fases de mest ulønnsomme elementene bort. Som følge av politiske vedtak og norsk lovgivning om driveplikt, er dette en mulighet bonden ikke har. Mange bruk får betydelig svekket resultat som følge av driveplikten uten at de kan lastes selv. Man kan ikke vedta at den norske bonden allerede tjener bra, og utelate konsekvensene av politiske føringer og vedtak som pålegger bonden å drive den delen av gården som gir økonomiske tap. Man kan heller ikke vedta bort regnskapene til de som driver med svakt økonomisk resultat som følge av politiske vedtak.

Hvordan kan man beskrive den aktive bonden?

Metoden for utplukk som rapporten hviler på, stammer fra Nibios nye føringer for utplukk for driftsgranskninger, uten at det foreligger juridisk argumentasjon for at dette utplukket er egnet til å definere hvem som er aktive bønder. Den eneste referansen er Mann 2015, som vi har problematisert i omtale av kapittel 5. På Nibios egne sider beskrives utplukket til driftsgranskingsbruk følgende:

«Formålet med driftsgranskningene er å vise økonomisk status og utvikling i landbruket, og på gårdsbruk der en vesentlig del av inntekta kommer fra jord- og skogbruk»

Grensen på 150 000 kroner, samt forslag til nye begrensinger på dyretall og areal, ser ut til å være satt etter skjønn, der formålet ikke er en overprøving av innslagspunktet for produksjonstilskudd eller krav til aktivitet satt av skatteetaten, men en subjektiv vurdering brukt til å måle det man ønsker å måle.

Som beskrevet på side 14, under utdyping til rapportens kapittel 5, forklarer vi hvorfor utplukket på 58 prosent av gårdsbrukene er så problematisk at hybridmodellen, som anvendt av utvalget, ikke har faglig forankring.

Merverdiavgiftsloven og skatteloven

I Petter Olsen dommen fra Borgarting Lagmannsrett, drøftes aktivitetskrav i både merverdiavgiftsloven og skatteloven:

«Merverdiavgiftsloven inneholder ingen definisjon av næringsbegrepet. I utgangspunktet er vurderingen av om kravet til næringsvirksomhet er oppfylt den samme som i skatteretten, men heller ikke skatteloven inneholder noen definisjon av næringsbegrepet. Begrepets innhold er imidlertid blitt presisert gjennom omfattende rettspraksis på skatterettens område. Virksomheten må være av en viss varighet og ha et visst omfang, den må objektivt sett være egnet til å gi overskudd og den må drives for eiers egen regning og risiko. I vurderingen av om vilkårene er oppfylt, vil en rekke momenter være relevante. Hvilken vekt de ulike momentene skal tillegges, vil likevel være bransjeavhengig. I forhold til vilkåret om overskudd, må en f.eks. vurdere virksomheter innen jord- og skogbruk over en lengre tidsperiode enn f.eks. virksomheter som omsetter konsulenttenester»

Skatteloven setter altså ingen absolutt grense til lønnsomhet for å kvalifisere som drift med aktivitet. I merverdiavgiftsloven er det en grense på 50 000 kr for

å være registreringspliktig i MVA-registeret, men som presisert ovenfor så er ikke denne beløpsgrensen å anse som en definisjon av aktiv drift.

At jordbruket nevnes spesielt i skatteloven, med aksept for en skjønnsmessig lengre periode før forventet overskudd, kan forklares med en erkjennelse og erfaring med svak økonomi i næringen, uten at dette diskvalifiserer jordbruksforetak som næring.

Det etablerte minstefradraget på 6000 kr for å være berettiget produksjonstilskudd fremstår derfor som det rette beløpet, dersom nivået på inntekt i jordbruket skal beskrives med median av skatteuttrekk.

Som gjennomgående forklaring på hva som er tenkt vises det til rapportens side 114 hvor det står:

«Fra 1993 ble det ansett som formålstjenlig å gå over til å benytte registrerte størrelser for inntekter og kostnader. På bakgrunn av Alstadheimutvalgets arbeid ble inntektsmålingen forenklet, ved å gå over til å måle relativ utvikling på Totalkalkylen. Samtidig ble det tatt initiativ til å utvikle en bredere resultatkontroll for å følge måloppnåelsen for landbrukspolitikken og avveie målkonflikter. Inntektsutviklingen ble en av flere målsettinger, men er primært et virkemiddel for å nå andre landbrukspolitiske mål. Også til målsettingen om å legge til rette for en «inntektsutvikling som for andre grupper» målt ved Totalkalkylen, har det vært knyttet forutsetninger om god markedstilpasning og produktivitetsutvikling. Totalkalkylen utarbeides imidlertid ved den faktiske markedstilpasningen og den faktiske produktivitetsutviklingen. Hvorvidt forutsetningene har vært oppfylt har derfor i stor grad vært overlatt til en skjønnsmessig vurdering under forhandlingene»

Her vises det til forutsetninger om produktivitetsutvikling uten å problematisere at dette for bonden betyr et fremtidig bytteforhold mellom arbeid og kapital som binder kapital. Påstanden om at Totalkalkylen utarbeides med faktisk markedstilpassing og faktisk produktivitetsutvikling er bare delvis riktig. Den kanskje største kostnaden bonden har med produktivitetsvekst fanges ikke opp.

Videre står det:

«Den sittende regjeringens politiske plattform setter mål om å tette inntektsgapet, men sier ikke noe om under hvilke forutsetninger dette skal gjøres, eller hva som anses å være relevant sammenligningsgruppe»

Her er vi uenige og viser til Hurdalsplattformen som sier:

«Leggje fram ein forpliktande og tidfesta plan for å tette inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. Opptrappinga skal skje i samarbeid med partane i jordbruksavtalen og baserast på nytt talgrunnlag.» Samt: «Sikre riktig talgrunnlag for jordbruksoppgjæret, irekna å måle inntektsnivået og ikkje berre inntektsutviklinga. Arbeidet som er sett i gang for å greie ut dette, skal vidareførast»

Tetting av gap mellom jordbruket og andre grupper må i mangel av konkretisering forstås som gjennomsnittet i befolkningen. Forutsetningen om rette tall må tilpasses en bedriftsøkonomisk tilnærming hvor man ser til praksis ellers i samfunnet, samt statens argumentasjon i aktuelle rettskraftige dommer. Stortinget vedtok i 2013 at nettselskapene skal gis lønnsomhet nok til å dekke kapitalen. For jordbruket som næring må man forvente likebehandling.

Utvalget tar til orde for å:

«måle inntektsnivå hos produsenter som utnytter inntektsmulighetene på en god måte, gjennom en «beste resultat»-tilnærming»

Vi kan ikke se at denne tilnærmingen er fulgt ettersom det ikke foreligger en analyse som forklarer variasjoner i resultat. Best resultat får bonden med å stoppe investeringer og forberede avvikling.

Det etterlyses også litteratur som støtter metoden som setter likhetstegn mellom effektivitet og lønnsnivå.

Det står videre i kapittel 9.1.2 at:

«Investeringsbeslutningene er det bøndene selv som rår over»

Dette er bare delvis rett. Her ser man bort fra at offentlige pålegg påvirker betydelig, for eksempel krav til løsdrift. Kostnader som følge av politiske vedtak reduserer inntekten og overstyrer bondens individuelle investeringsmotiver.

Utvalget problematiserer at staten ikke kan fjerne all risiko for bonden med å garantere avkastning på dårlige investeringer. Her er vi enige, men det fritar ikke staten fra å svare for kostnadene jordbrukspolitikken fører med seg for næringen. Disse kostnadene må synliggjøres, og man må skille mellom statlig garanti og nødvendig kostnadsdekning for kapitalen som bindes i næringen.

Gjennomgående gir innholdet i kapittelet inntrykk av at bønder som ikke tjener penger må skylde seg selv og dårlige investeringer. Dette er et angrep på en hel næring, og et forsøk på å fjerne ansvaret politikerne har når de legger rammer og målsetninger for hvilke oppdrag landbruket skal løse.

Kapittel 9 avsluttes med en målemetode basert på beste resultat, som ikke fanger opp hvilke bønder som er i investeringsfasen, eller på vei ut av næringen med dertil sterkere økonomi. Dersom man forutsetter at bønder som gruppe og populasjon er rasjonell, så vil summen av overinvesteringer mest sannsynlig ligne på summen av underinvesteringer. Man bør derfor bruke skattetall for å måle inntekten til bøndene, og sortere etter hvem som mottar produksjonstilskudd, for å finne det faktiske nivået for inntekt i jordbruket. Videre må man anta, i tråd med rapportens beskrivelse av en næring med vedvarende lav lønnsomhet, at jordbruket i stor grad er underfinansiert. En styrket økonomi, hvor investeringsetterslepet skal tas inn, taler derfor for vedvarende svake resultater i en periode, selv om jordbruket jamstilles på inntekt.

Når målet med rapporten langt på vei var å finne en målemetode for bondens inntekt, hvorfor har utvalget da brukt så mye tid på SSB tall som viser totalinntekt for bonden, eller inntekt per bruk? Bruken av disse tallene sier ingen ting om timene som ligger bak, og er kanskje bedre egnet til å forklare økt arbeidsmengde for bonden fremfor økt inntekt.

Kapittel 10 Samfunnsøkonomiske, markedsmessige og budsjettmessige konsekvenser

Inntektsutvalget har hatt som mandat å finne en metode for å måle og sammenligne bondens inntekt opp mot lønnstakere. Vi finner at man i rapporten har latt samfunnsøkonomiske hensyn, eller kost/nytte prinsippet få prioritet foran faglige vurderinger om den faktiske lønnsomheten i jordbruket. Side 66 illustrer dette:

«Sosiale hensyn var lenge en viktig begrunnelse for et inntektsmål i landbrukspolitikken, men er det ikke lenger. I et samfunnsøkonomisk perspektiv er inntekt ikke primært et mål i seg selv, men et virkemiddel...»

Side 67 utdyper avveininger som ligger til grunn:

«Den gjennomsnittlige lønnsomheten i jordbruket har alltid vært lav ut fra en alternativverdibetraktning.. [] På denne bakgrunnen er det et spørsmål om hvor mye lønnsomheten kan stimuleres uten at det rokker ved jordbrukspolitikkenes krevende balanse mellom bøndenes ønske om økt inntekt, markedsmessige hensyn og hensynet til effektiv ressursbruk og måloppnåelse»

Rapporten konstaterer lav lønnsomhet, og omdefinierer Hurdalserklæringens målsetninger om jamstilling i jordbruket basert på rett tallgrunnlag, til at bondens økonomi er et virkemiddel fremfor et mål. Rapporten konkluderer med at det mangler inndekking til både kapital og arbeid. Denne konklusjonen følges ikke tilstrekkelig opp med anbefaling om å synliggjøre hvor mye som mangler, eller hva som eventuelt kan gjøres for å bøte på mangelen. I sum antyder rapporten av det finnes et iboende motiv i jordbrukets avtaleverk om at god økonomi for bonden ikke nødvendigvis er noe samfunnet skal betale for.

Generelt om bruk av tall i rapporten

For inntekter i jordbruket er det viktig at man måler hvor inntektene i jordbruket kommer fra. Oppdraget som det gis produksjonstillskudd for er for det meste matproduksjon. Andre inntekter bør så langt det lar seg gjøre vaskes bort før lønnsomheten beregnes i jordbruket. Det er klart at enkelte inntekter generes ved hjelp av kapital utgiftsført på det enkelte gårdsbruk, for eksempel en traktor eller rundballepresse, men det er ikke det samme som at inntektene dette bidrar med utover utført arbeid skal tas inn i forklaring av økonomien i jordbruket. Her er det viktig å skille på årsak og virkning. Manglende lønnsomhet til inndekning av kapitalen, gjør at bonden automatisk søker alternative måter å dekke inn kapitalen på. Et eksempel er leiekjøring for naboer. Når årsaken til at bonden søker ekstra arbeid er å dekke inn kostnader som burde vært dekket inn av drifta, er det urimelig at disse kostnadene i neste omgang skal regnes inn som jordbruksinntekt og brukes som et argument mot å styrke bondens økonomi. Konsekvensene av å regne inn alle inntekter er at jo svakere økonomien i jordbruket blir, jo sterkere vil den fremstå. Bonden ender opp i et hamsterhjul uten brems og uten exit. Rekkefølge er viktig. Det er den svake økonomien som er årsaken til mye av ekstraarbeidet bonden påtar seg. Da kan ikke overskuddet dette skaper brukes til å forsvare at økonomien er god. Oppsummert fremstilles bondens økonomi som kunstig høy som følge av jordbrukets manglende inndekning til kapitalen, i tillegg til at bonden tvinges ut i annet arbeid på jakt etter kostnadsdekning.

Når det gjelder fordeling til kapital og definisjonen av kapital i landbruket, så må tallene vaskes for faktorer som geografiske forskjeller i lønn for arbeid utenom gården som brukes til å redusere gjeld. I områder hvor produksjon og arbeidsmarked tilsier at lønnet arbeid utenom gården betaler seg bra, samtidig som drifta på gården er sesongbetont, kan man anta at gjelden i disse områdene i større grad er nedbetalt enn i andre områder med hovedvekt på

andre produksjoner. Forskjellen kan illustreres med en kornbonde på Østlandet som har full jobb utenom gården, der lønnet arbeid langt på vei betjener gjelden på gården. På denne typen gårdsbruk vil egenkapitalen fremstå som høy. I motsatt fall kan man tenke seg en melkebonde som har så arbeidskrevende produksjon at tilleggsjobb ikke er mulig. I dette tilfellet skal gården alene betjene gjelda, og egenkapitalen blir lav. Forskjeller i egenkapital i ulike produksjoner i ulike landsdeler slik de fremstilles i rapporten, kan derfor bedre forklares med demografi, naturgitte forhold, kanaliseringsspolitikk eller gjeldsbetjeningsevne, fremfor økonomien i de ulike produksjoner og landsdeler. Man kan for å belyse dette kontroll-regne eller modellere hva som er sannsynlig kapitalbehov i ulike produksjoner, og lage en fordelingsnøkkel til videre bruk. For å slippe å ta stilling til om kapitalen er lånt eller eid er det bedre å forholde seg til totalkapitalen. Det sentrale er at når kapitalen synliggjøres og gis inndekning, så blir kaka til fordeling vesentlig større enn i dag.

Eksempelregnestykker på prinsipper som kan brukes i utregning av bondens faktiske arbeidsvederlag og kapitaldekning

Under er tall fra Totalkalkylen brukt. De er justert for jord- og kvote, totalkapitalen er justert for leid jord, egenkapital, og gjeld. Timetall per årsverk er justert til tilsvarende et årsverk i skiftarbeid på 1568 timer. Det er lagt inn kapitalavkastning på totalkapitalen lik NVE-modellen, samt at det er justert for pensjon. På denne måten får vi en modifisert totalkalkyle som viser et arbeidsvederlag som er sammenlignbart med lønnsinntaker.

Regnestykkene er ment som eksempler på hvordan en best kan beskrive jordbrukets økonomi.

	ÅR 2022
Fremforhandlet vederlag til arbeid og egenkapital:	448 700
Fremforhandlet vederlag til arbeid og egenkapital totalt:	18 419 135 000
Totalkapital:	173 279 000 000
Gjeld nominell justert for leid jord:	73 843 213 592
Egenkapital:	99 435 786 408
Årsverk:	41 050
Faktor differanse timer turnus vs. landbruk 277 timer	15,01 %
Virkelig årsverk	47 213
Nytt VAEK per årsverk	390 128
Effekt av for lite årsverk per årsverk	58 572
Bokført kap jord	34 433 000 000
Dyrket mark	9 860 000
Verdi per daa	3 492
Verdi andel jord leid ca. 44 % *justert for sum fratrekk leid jord 15,9mrd	15 026 213 599
Egenkapital etter justering for leid jord:	84 409 572 809
Totalkapital etter justering for leid jord:	158 252 786 401
Gjeld justert for leid jord	
Gjeldsandel etter justering for leid jord:	0,47
Feil inntektsført utleid melkekvote 7,26 % av volum(90 øre/L)	96 813 559
Feil inntektsført utleid jord 47 % av volum(298 kr/daa)	1 380 991 600
Sum feil inntektsføring melk og jord	1 477 805 159
Feil inntektsføring melk og jord per årsverk	28 000
Avskrivbar kapital	97 628 000 000
Avskrivninger eks. leasing	7 781 000 000
Gjennomsnittlig avskrivningsprosent	7,97 %
Inntektsført verdiøkning avskrivbar lånt kap	2 002 400 000
Tapt avskrivning i 2022 ikke prisjust kpi	0
Inntektsført verdiøkning eks. tapt avskrivning	2 002 400 000
Kunstig inntekstført 2022 realrenteeffekt per årsverk	48 780
Egenkapitalavkastningskrav gitt 6,9% TKR, 22% s, 47%g, 3,09% rg	10,88 %
Egenkapitalavkastning justert for leid jord	9 183 761 522
Egenkapitalavkastning per årsverk	223 721
Lovpålagt pensjon per årsverk 2,6 %	11 666
*tas vekk - forholder seg til rapporten 28 000 kr	

	Per årsverk kr	Per time kr
Fremforhandlet vederlag til arbeid og egenkapital 2022	448 700	243
Egenkapitalavkastning*	223 721	
Jord- og kvoteleie feil inntektsført	28 000	
Effekt av for lite årsverk**	58 572	
Kunstig inntektsført 2022 realrenteeffekt***	48 780	
2,6 % pensjon****	11 666	
Arbeidsvederlag per årsverk	77 961	42
* 6,9 % totalrentabilitet, 22 % skatt, 3,09% nominell gjeldsrente ** Her bør det skilles på husdyr- og planteproduksjon. Effekten kan derfor være noe forhøyet. *** Effekten av den oppjusterte kapitalen vil være lavere enn ved kapitalprisindeks, der man benytter kalkulatoriske avskrivninger og nominelle renter **** Når landbruket skal sammenlignes med lønnsinntaker må summen til gjennomsn. OTP tas med		

Under er det tatt utgangspunkt i Gryttens uttalelser i Nationen 06.10.2022, der han referer til at medianinntekt fra jordbruk for alle bedrifter er 180 000 kr per årsverk uten normering. Så har vi justert for pensjon, og endret timetall pr årsverk til skiftarbeider (1568 timer), og det er lagt inn en avkastning på totalkapitalen lik NVE-modellen. Kapitalbasen stammer fra Totalkalkylen og er fordelt per årsverk. Alle tall er 2020 tall. Dette er en modell basert på skattetall uten normering og der man har hensyntatt endring i timer pr årsverk samt innsatt kapital pr årsverk.

Bondens arbeidsvederlag

Jordbruksinntekt per årsverk 2020*	kr 183 673,47
Kapitalavkastning per årsverk 2020**	kr 133 377,00
Pensjonssparing 2,6%***	kr 4 775,51
Bondens arbeidsvederlag	kr 45 520,96
Per time (årsverk 1845 timer)	kr 24,67
Per time (årsverk 1568 timer - skiftarbeider)	kr 21,45

*SSB jordbruksinntekt median 2020 = 180 000 kr korrigert for kostnadsført 2% pensjon

**Basert på TK 2020 samt NVE sin rentemodell(5,15%Tkr,22%_s,3%Rg,50%G)

***Kostnadsføring pensjon oppjustert med 0,6 p.p fra 2,0 - 2,6 %